

GERİ KABUL ANLAŞMASI'NIN UYGULANMASININ AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Dr. Ümit KILINÇ**

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0868-0763>

DOI: 10.30915/abd.745805

Makalenin Geldiği Tarih: 26.02.2020 **Kabul Tarihi:** 26.04.2020

* **Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.**

** Strasbourg Hukuk Fakültesi Öğretim Görevlisi ve Strasbourg Barosu üyesi. Bu makale, 27 Şubat 2015 tarihinde Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından organize edilen uluslararası sempozyumda yapılan “Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki İçeriği ve AİHM açısından Geri Kabul Anlaşması” başlıklı sunuşun güncellendirilmiş ve detaylandırılmış halidir.

ÖZ

1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği ile Türkiye arasında kamuoyunda Geri Kabul Anlaşması olarak bilinen yasadışı bir şekilde taraf devlet topraklarında bulunan kişilerin geri gönderilmesi anlaşması karşılıklılık temeline dayanarak, Türkiye'ye veya AB'ye üye ülkelerden birine kaçak olarak giren veya kaçak duruma düşen kişilerin, belirli şartlar ve kurallar çerçevesinde ilk girdiği ülkeye geri gönderilmesini amaçlamaktadır. Bu Anlaşmada Türkiye tarafından verilen tavizlere karşılık olarak AB, bazı şartların gerçekleşmesi durumunda Türkiye vatandaşlarına vize muafiyeti uygulamayı taahhüt etmiştir. Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye, kaçak göçmenin geldiği ülkeye geri gönderilmesi ile ilgili AB göç politikasına dâhil edilmiştir. Ancak AİHM birkaç kararında, bu göç politikasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olabileceğine karar vermiştir. Bu çalışmada ele alınacak konu, bu Anlaşmasının uygulanmasını AİHM içtihatları ışığında değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: AİHM, Geri Kabul Anlaşması, Dublin yönetmeliği, Cenevre Sözleşmesi, Mülteci.

ANALYSIS OF THE AGREEMENT ON THE READMISSION
OF PERSONS RESIDING WITHOUT AUTHORISATION
IN LIGHT OF EUROPEAN CONVENTION
ON HUMAN RIGHTS

ABSTRACT

Coming into force on 1 October 2014, the Agreement between the European Union and Turkey on the readmission of persons residing without authorization provides for the reciprocal readmission of persons who entered and remained in Turkey or in a European country irregularly under certain conditions. In return for the concessions given by Turkey, the EU has accepted waiving of the visas for Turkish citizens provided certain conditions are met. After the signing of the Agreement on the readmission of illegal residents, Turkey has become part of the EU's immigration policy that provides for the return of the asylum seeker to the first European country to receive them. However, in certain judgments, the ECHR considered that this immigration policy could be contrary to the European Convention on Human Rights. The subject of this study is the analysis of the application of this Agreement in light of the case law of the ECHR.

Keywords: ECHR, Agreement on the readmission, Dublin Regulation, Geneva Convention, Refugee.

GİRİŞ

16 Aralık 2013 tarihinde Avrupa Birliği (“AB”) ile Türkiye arasında kamuoyunda Geri Kabul Anlaşması olarak bilinen, yasadışı bir şekilde taraf devlet topraklarında olan kişilerin geri gönderilmesi anlaşması (“*Accord entre l’Union européenne et la Turquie concernant la réadmission des personnes en séjour irrégulier*” – “*Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without autorisation*”) imzalanmıştır^[1]. Bu Uluslararası Anlaşma^[2], AB Konseyi’nin 14 Nisan 2014 tarihli kararıyla Birlik adına kabul edilmiş ve taraflar için 1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir^[3].

Geri Kabul Anlaşması^[4], Birleşik Krallık, İrlanda ve Danimarka dışında diğer tüm Avrupa Birliği ülkelerini kapsamaktadır^[5]. Bu Anlaşma, karşılık-

-
- [1] Geri Kabul Anlaşmasının İngilizce ve Fransızca metni AB Resmi Gazetesinin 7 Mayıs 2014 tarih ve L 134 sayısında yayınlanmıştır. Metne (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2014:134:FULL>) ve (http://www.info-droits-et-rangers.org/pdf/accord_UETURQUIE.pdf) adreslerinden ulaşılabilir.
- [2] İlke GÖÇMEN, “Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının hukuki yönden analizi“, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 13, No:2, 2014, s. 23.
- [3] Geri Kabul Anlaşması Türkiye’ye 4 Mart 2003 tarihinde önerilmiştir. Uzun görüşmelerden sonra 21 Haziran 2012 tarihinde anlaşma taraflar arasında paraflanmış ve 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanmıştır. Geri Kabul Anlaşmasına göre, üçüncü ülke vatandaşları ile vatansız kişilerin geri kabulü ile ilgili yükümlülükler metnin yürürlüğe giriş tarihinden üç yıl sonra uygulanabilecektir.
- [4] Geri kabul anlaşmaları AB’nin göç politikasında geliştirdiği ve 1990’lı yıllardan sonra yoğun bir şekilde uyguladığı bir yöntemdir. Bu anlaşmalardaki amaç, göçmenlerin geldiği/geçtiği ülkeye geri dönmelerini sağlamak ve bu şekilde göçmen akınlarını kontrol altında tutmaktır. Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna göre, kişiler kendi ülkelerine dönme hakkına sahiptirler ve devletler kendi vatandaşlarını kabul etme yükümlülüğü altındadırlar. Ancak geri kabul anlaşmaları devletlerin kişilerin iradesi dışında vatandaşlarını veya yabancıları kabul etme yükümlülüğü ile ilgilidir. AB kapsamında ilk geri kabul anlaşmaları üye devletler arasında yapılmış ve sonradan sınırların ortadan kaldırılması ile birlikte bu anlaşmalar üye olmayan devletlerle de yapılmaya başlanmıştır. Bu konuda daha detaylı açıklama ve geri kabul anlaşmalarının AB kapsamında tarihsel süreç içinde uygulanma yöntemleri için, bkz. Kerem BATIR, “Avrupa Birliği’nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2017, Cilt: 15, Sayı: 30, ss. 586-596.
- [5] Birleşik Krallık ve İrlanda, AB’nin Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı bakımından farklı kurallara tabi olduklarından, Birlik tarafından yapılan geri kabul anlaşmaları

luluk temeline dayanarak, Türkiye'de veya AB'ye üye ülkelerden birine kaçak olarak giren veya kaçak duruma düşen kişilerin, belirli şartlar ve kurallar çerçevesinde ilk girdiği ülkeye geri gönderilmesini amaçlamaktadır^[6]. Bu geri gönderme işlemi sadece üçüncü ülke vatandaşlarını değil, aynı zamanda Türk vatandaşları, AB'ye üye bir ülkenin vatandaşları ve vatansızlar da Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde geri gönderilebilmektedirler. Bununla birlikte geri gönderme işlemi sadece, kaçak durumda yaşayan veya kaçak duruma düşen şahısları değil, aynı zamanda onların çocuklarını ve eşlerini de kapsamaktadır^[7]. Geri Kabul Anlaşmasının hükümleri vatansızlara ve Türkiye'nin geri kabul anlaşması imzaladığı üçüncü ülke vatandaşlarına Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren uygulanacaktır. Buna karşın, geri kabul hükümleri Türkiye üzerinden AB'ye kaçak yollarla giden diğer üçüncü ülke vatandaşlarına Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 3 yıl sonra uygulanacaktır^[8].

Türkiye kendi vatandaşları için, Geri Kabul Anlaşması'nın Giriş bölümüne bir hüküm koymuştur. Bu hükme göre, bu Anlaşma'nın Türkiye ve AB arasında imzalanan 1963 tarihli Ankara Anlaşmasından, Katma Protokollerden, Ortaklık Konseyinin kararlarından ve Avrupa Birliği Adalet Divanının kararlarından çıkan haklara hanel getiremeyeceği ifade edilmiştir^[9]. Buna karşılık, bu durumlar dışında kalan ve Avrupa'da yasalara aykırı bir şekilde kalan vatandaşlar, Türkiye'ye geri gönderilebilecektir.

Bu Anlaşma'da öngörülen tavizlere karşılık olarak AB, bazı şartların gerçekleşmesi durumunda Türkiye vatandaşlarına vize muafiyeti uygulamayı

---

bu iki ülkeyi zaten bağlamamaktadır. Danimarka ise Schengen sistemine çekince koyduğundan, Geri Kabul Anlaşması bu ülkeye de uygulanmamaktadır (Avrupa Birliği Bakanlığı, "Türkiye-AB vize muafiyeti süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları", Ankara, 2013, s. 2. Bu kaynağa (<http://www.ab.gov.tr>) sitesi üzerinden ulaşılabilir).

[6] Bkz., Anlaşmanın Giriş bölümü, parag. 2.

[7] Türkiye tarafından kabul edilecek üçüncü ülke vatandaşları, vatansızlar ile bunların eşleri ve çocukları için, bkz, Anlaşmanın 3. ve 4. maddeleri. AB tarafından kabul edilecek üçüncü ülke vatandaşları, vatansızlar ile bunların eşleri ve çocukları için, bkz, Anlaşmasının 5. ve 6. maddeleri.

[8] Bkz., Anlaşmanın 24. maddesi.

[9] Bkz., Anlaşmanın Giriş bölümü, parag. 5.

taahhüt etmiş ve bu konuda taraflar arasında bir yol haritası belirlenmiştir^[10]. Bununla birlikte, AB Geri Kabul Anlaşmasında belirtilen geri gönderme işlemlerinin sağlıklı yapılmasını sağlamak için Türkiye'ye maddi yardımda bulunma taahhüdünde bulunmuştur. Geri Kabul Anlaşmasının AB üye ülkelerinden Türkiye'ye kaçak yollarla gelen ve burada iltica talebinde bulunanların ilgili AB ülkesine de geri gönderilmesini öngördüğü doğrudur. Ancak uygulamada bu çok az rastlanan (hatta hiç rastlanmayan) bir durumdur. Geri Kabul Anlaşmasında önemli olan tek nokta Türkiye üzerinden AB ülkelerine giden yabancıların ve özellikle de Suriyelilerin, Iraklıların, İranlıların ve Afganların Türkiye'ye tekrar geri gönderilmesidir.

Görüldüğü üzere, Türkiye kendi vatandaşlarına AB'ye vizesiz girme hakkını elde etmek için Geri Kabul Anlaşmasını imzalamıştır. Ancak, bu yapılrken Türkiye'ye gelen yabancıların geri kabulü işleminde ortaya çıkacak insan hakları sorunları gözardı edilmiştir. Her ne kadar, Geri Kabul Anlaşmasının Giriş bölümüne^[11] ve 18. maddesine göre, Anlaşma metninin Türkiye'nin uluslararası hukuktan ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden ("AİHS" veya "Sözleşme") doğan yükümlülüklerine halel getiremeyeceği dile getirilmişse de, bu hükümlere dayanarak Türkiye'nin kendi ülkesine gönderilen yabancıları reddetme ihtimali yoktur. Türkiye'den geçiş yapan

[10] Bilindiği üzere, uzun yıllar Türk vatandaşları Avrupa'ya vizesiz bir şekilde seyahat edebiliyorlardı. Vizesiz seyahat hakkı, Avrupa Konseyi bünyesinde kabul edilen ve 1958 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Üyeleri Arasında Şahısların Serbest Dolaşımı Sözleşmesi ile Konseye üye ülkeleri için kabul edilmiştir. Çok sayıda Türk vatandaşının gelmesi ve kaçak işçi sayısının artmasından dolayı Almanya, 1980 yılında söz konusu Sözleşmeyi askıya aldığı bildirmiş ve Türk vatandaşlarına vize uygulaması getirdiğini belirtmiştir. Almanya'yı Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda takip etmiştir. 1963 tarihli Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi kararlarıyla işçilere ve ailelerine tanınan haklar dışında Türk vatandaşları Avrupa'ya vizesiz girememektedir (Işıl ÖZKAN, "Türk vatandaşlarının Avrupa ülkelerine giriş hakkı ve vize sorunu", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Özel Sayı, 2007, s. 420-421; Sibel ÖZEL, "Geri Kabul Anlaşması karşılığında Türk vatandaşlarının AB üyesi ülkelere vizesiz seyahat edeceği iddiasının açıklanması yol haritası hükümleri çerçevesinde ele alınması", **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt: 90, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 15-16; Melih ÖZSÖZ, "Türk vatandaşlarının vizesiz Avrupa yolculuğu: Geri Kabul ve Sonrası", **Ankara Üniversitesi Jean Monnet Kürsüsü Konferans Dizisi**, 2013-2014, s. 135-136).

[11] Bkz., Anlaşmanın Giriş bölümü, parag. 3.

ve sonrasında geri gönderilen tüm yabancıların sayısı dikkate alındığında^[12], bunların insani şartlarda kalmasını sağlamanın çok zor olduğunu ve bu durumun insan hakları ihlallerine neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada, Geri Kabul Anlaşmasının Ankara Anlaşması açısından değerlendirilmesine ve bu Anlaşma ile Türk vatandaşlarının haklarına zarar verilip verilmediği hususuna değinilmeyecektir. Aynı şekilde, Türk vatandaşlarına vizesiz Avrupa'da seyahat etme hakkı verilmemesi ve bununla ilgili nedenler tartışılmayacaktır^[13]. Buna karşın bu çalışmada ele alınacak konu, hangi yönlerden Geri Kabul Anlaşmasının uygulanması ile geri gönderilecek şahısların haklarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ("AİHM") önünde sorun çıkarabileceğidir. Öncelikle Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye, kaçak göçmenin geldiği ülkeye geri gönderilmesi ile ilgili AB göç politikasına dâhil edilmiştir (I). AİHM birkaç kararında, bu göç politikasının Sözleşme'ye aykırı olabileceğine kanaat getirmiştir. Bu kararlardan hareketle, göçmenlerin Türkiye'ye geri kabulünde ciddi insan hakları sorunlarının ortaya çıkabileceğini söylemek mümkündür (II).

[12] Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğünün 2017 yılı göç istatistik raporuna göre, 2015 yılında 856 723 kişiden fazla yabancı Türkiye üzerinden Yunanistan'a geçmiştir. Bu sayı 2016 yılında 123 246 kişiye düşmüştür (https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/38492657_2017-yili-goc-istatistik-raporu-ocak-2018.pdf). Bu düşüşün nedenlerinin başında Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşmasını uygulamaya başlaması yatmaktadır (Tülay Yıldırım MAT ve Selman ÖZDAN, "AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 24, Sayı 1, Haziran 2018, s. 37). Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne göre, 4 Nisan 2016 tarihinden itibaren AB ülkelerinden Türkiye'ye geri gönderilen yabancı sayısı 1 891 kişidir (bkz. Genel Müdürlüğünün resmi internet sayfası <https://www.goc.gov.tr/geri-alim>).

[13] Bu konuda, bkz., Melike AKKARACA KÖSE, "Geri Kabul Anlaşması ve Vizesiz Avrupa:Türkiye'nin Dış Politika Tercihlerini Anlamak", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, Eylül 2015, s. 195-214.

I. GERİ KABUL ANLAŞMASIYLA TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ POLİTİKASINA DÂHİL EDİLMESİ

Geri Kabul Anlaşması ile Türkiye, Dublin sistemi olarak bilinen^[14] kaçak göçmenin ilk geldiği ülkeye gönderilmesi göç sistemine dâhil edilmiştir (A). Ancak bu sistem, AİHM önünde ciddi bir şekilde incelenmiş ve mültecilerin ilk geldikleri ülkeye gönderilmelerinin AİHS’e aykırı olabileceğine karar verilmiştir (B).

A. Göçmenin İlk Geldiği Ülkeye Gönderilmesini Öngören Dublin Sistemi

1999 yılında Tampere’de düzenlenen Avrupa Konseyi^[15] toplantısından beri, AB tüm üye ülkeler için ortak bir göç politikası oluşturmuştur. Bu amaçla ilk adım olarak, politik göçmenlerin kabulü ile ilgili minimum standartlar oluşturulmuş, hangi şartlarda politik göçmen statüsünün verileceği belirtilmiş ve hangi devletin politik iltica talebini nasıl değerlendireceği açıkça dile getirilmiştir. Avrupa Konseyi tarafından 18 Şubat 2003 tarihinde kabul edilen Dublin Yönetmeliği, politik iltica talebinin hangi devlet tarafından incelenmesi gerektiğini düzenlemektedir. Buna göre, iltica talebi şahsın Avrupa’ya ilk giriş yaptığı ülke makamları tarafından değerlendirilecek ve başka devletler sonradan yapılacak iltica taleplerini incelemeyen, ilgili şahsı ilk geldiği devlete geri gönderecektir. Bu Yönetmelik (Dublin II), 1990 yılında imzalanan Dublin Sözleşmesinin yerine geçmiş olup, tüm AB devletleri ile birlikte Norveç, İsviçre ve İzlanda’da da uygulanmaktadır.

Dolayısıyla, iltica talebinde bulunan şahsı ilk defa hangi ülkenin topraklarına girmişse veya hangi ülkeden vize almışsa, o ülke iltica talebini değerlendirmekle yetkilidir. Yetkisiz bir ülkede iltica başvurusunda bulunulması halinde, yetkili olan ülkenin makamlarından ilgili şahsın iltica talebini incelemeyi kabul edip etmeyeceği sorulur. 2 ay içinde olumlu cevap verilmesi halinde iltica talebinde bulunan şahsı, yetkili olan ülkenin makamlarına

[14] Dublin sistemi ile ilgili tüm bilgilere Avrupa Komisyonunun bu konuya ayrılmış resmi internet sayfasından ulaşılabilir: (https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/examination-of-applicants_en).

[15] Burada kastedilen Avrupa Birliği’nin organı olan ve üye devletlerin bakanlarından oluşan AB Konseyidir (*The Council of the European Union*). Bilindiği üzere, bu kurum Türkçe’de aynı ismi taşıyan ve bir uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi’nden (*The Council of Europe*) farklıdır.

gönderilir. Buna karşın 2 ay içinde olumlu cevap verilmezse veya olumlu cevaba rağmen geri gönderme işlemi 12 ay içinde yapılmazsa, yetkisiz olan ülke iltica talebini incelemek zorundadır.

Ancak, iltica talebinde bulunulan şahsın ilk geldiği ülkeye gönderilmesi kural olmakla birlikte bu kuralın bir istisnası bulunmaktadır: Dublin Yönetmeliği'nin 3. maddesine göre, devlet ilgili şahsın iltica talebini kendisinin değerlendireceğine karar verebilir ve şahsı ilk geldiği ülkeye göndermeme kararı verebilir. Bu hükme “egemenlik hükmü” denilmektedir. Ayrıca, yine ilgili devlet, iltica talebinde bulunan bir ailenin değişik ülkelerde olması ve iltica taleplerinin farklı devletler tarafından incelenmesi durumunda, insani nedenlerle iltica talebinde bulunan şahsı ilk geldiği ülkeye göndermeyebilir ve iltica talebini kendisi incelemeye karar verebilir. Bu hükme “insancıl hüküm” denilmektedir.

Bir yabancıнын önceden başka bir AB ülkesinde iltica talebinde bulunup bulunmadığı nasıl tespit edilebilir? Tüm üye ülkelerde iltica talebinde bulunanların parmak izlerinin kaydedildiği Erodac sistemi bu bilgiyi sağlayabilmektedir. Dolayısıyla, Eurodac sistemi olmadan, bir şahsın daha önce nerede iltica talebinde bulunduğunu bilmek mümkün değildir. Dublin Yönetmeliği Erodac sistemi ile daha etkili hale gelmiştir. Dikkat edileceği üzere, Geri Kabul Anlaşması aynen Dublin Yönetmeliğinin öngördüğü gibi iltica talebinin şahsın ilk gittiği ülke tarafından incelenmesini öngörmektedir. Geri Kabul Anlaşmasıyla Türkiye üzerinden AB üye ülkelerine giden ve oralarda iltica talebinde bulunanlar otomatik olarak Türkiye'ye geri gönderileceklerdir.

Ancak, Dublin Yönetmeliği ile oluşturulan sistem AİHM'nin denetiminden geçmiş ve AİHM bu sistemin Sözleşmeye aykırı olabileceğine karar vermiştir.

B. Göçmenin İlk Geldiği Ülkeye Gönderilmesini Öngören Dublin Sistemi Konusunda AİHM'nin Değerlendirmesi

Kaçak göçmenin ilk geldiği ülkeye gönderilmesini öngören Dublin sistemi konusundaki ilk değerlendirmeyi AİHM, *T.I./Birleşik Krallık*^[16] davasında yapmıştır. Bu davada Srilanka vatandaşı olan başvuru önce Almanya'da

[16] AİHM, *T.I./Birleşik Krallık*, n° 43844/98, 3 Temmuz 2000 tarihli kabul edilemezlik kararı.

politik iltica talebinde bulunmuş ve sonuç elde edemeyince, Birleşik Krallık topraklarına geçerek orada da aynı talebini yinelemiştir. Dublin sistemini uygulayan Birleşik Krallık başvurusunun talebini incelemeyen kendisini Almanya'ya geri göndermiştir.

Bu davada AİHM, uluslararası bir belgeye dayanarak veya bir uluslararası örgütün kararını yerine getirerek bir kişinin bir devletten başka bir devlete gönderilmesinin, gönderen devletin Sözleşme'den kaynaklanan sorumluluklarını ortadan kaldırmadığının altını çizmiştir. Mahkeme bu davada, bir şahsın ilk iltica talebinde bulunduğu ülkeye göndermenin, gönderen devletin bu şahsın durumunu değerlendirmekten muaf kıldığını ve gönderen devletin gönderilen devlette işkence veya insanlık dışı muameleye maruz kalıp kalmadığını incelemek zorunda olduğunu belirtmiştir. Bu tespitlerden sonra AİHM, bu davada Almanya'nın Sözleşme'nin 3. maddesinden doğan yükümlülüklerini ihlal etmediği sonucuna varmıştır. Birleşik Krallık için de başvurusunun Almanya'da kötü muamele göreceği riski olmadığından aynı sonuca varmıştır.

T.I./Birleşik Krallık kararından sonra AİHM, Dublin sistemine *K.R.S./Birleşik Krallık*^[17] davasında tekrar eğilmiştir. Bu dava Yunanistan'dan Birleşik Krallık topraklarına gelen İran kökenli bir şahsın ilk geldiği ülkeye gönderilmesi ile ilgilidir. Mahkeme, Yunanistan'da başvurusunun Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı muamele göreceğini ortaya koyan bir durum olmadığını belirterek, gerek Yunanistan ve gerekse Birleşik Krallık açısından başvurunun kabul edilemez olduğu sonucuna varmıştır.

AİHM'in Dublin sisteminin uygulanmasının Sözleşme anlamında sorun çıkardığını belirttiği ilk karar *M.S.S./Belçika ve Yunanistan*^[18] davasıdır. Bu davada Afgan vatandaşı olan başvuru, İran ve Türkiye üzerinden Yunanistan'a geçmiş, burada parmak izleri alınmış ve bir hafta tutulduktan sonra iltica talebinde bulunmadan bu ülkeden ayrılmıştır. Başvuru sonradan Fransa üzerinden Belçika'ya geçmiş ve burada iltica talebinde bulunmuştur. Parmak izlerinin alınmasından sonra, başvurusunun daha önce Yunanistan'a gittiği anlaşılmıştır. Başvuru Belçika'da iken Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Belçika Mülteciler Bakanına bir

[17] AİHM, *K.R.S./Birleşik Krallık*, n° 32733/08, 2 Aralık 2008 tarihli kabul edilemezlik kararı.

[18] AİHM, *M.S.S./Belçika ve Yunanistan*, n° 30696/09, 21 Ocak 2011 tarihli karar.

mektup yazıp Yunanistan'daki ilticacıların çok zor şartlarda kaldığını belirtmiş ve bunların bu ülkeye gönderilmemesi talebinde bulunmuştur.

Buna rağmen Belçika, başvurunun iltica talebini değerlendiremeyeceğine ve Dublin Yönetmeliğine göre başvurunun Yunanistan'a geri gönderilmesine karar vermiştir. Ayrıca, Belçika makamları Yunanistan'ın mülteciler ile ilgili Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesine uygun davranmayacağını gösteren bir durumun olmadığı belirtmişlerdir. Başvurucu verilen karara hemen itiraz etmiş ve Yunanistan'a gönderilme durumunda işkence ve kötü muameleyi yasaklayan AİHS'nin 3. maddesinin ihlal edileceğini öne sürmüştür. Bu başvuru başvurunun avukatı gelmediği için reddedilmiş ve yaptığı ikinci başvurusu da reddedildikten sonra başvuru Yunanistan'a gönderilmiştir.

Atina Uluslararası Havalimanına getirilen başvuru, burada yirmiye yakın kişinin kaldığı küçük bir odaya konulmuş, burada polislerin keyfi muamelelerine göre tuvalete gidilebilmiş, temiz havaya çıkamamış, kendisine çok az yemek verilmiş ve kirli yataklarda ve hatta yerde yatmak durumunda kalmıştır. İltica talebinde bulunduktan sonra başvuru serbest bırakılmış ve kendisine iltica kartı verilmiştir. Başvuru parası olmadığı için Atina'da, politik ilticacıların yaşadığı bir parkta yaşamaya başlamıştır. Sonrasında AİHM, başvuru için Mahkeme İçtüzüğü'nün 39. maddesini^[19] uygulamış ve Yunanistan'a, AİHM önündeki dava bitmeden başvurucuyu Afganistan'a göndermeme talimatı vermiştir.

O arada başvuru, Yunanistan'dan ayrılmak isterken sahte belgelerle Atina Havalimanında yakalanmıştır. Başvuru burada polisin kötü muamelesine maruz kaldığını ve hiçbir şekilde bu şartlarda yaşayamayacağını belirtmiştir. Yargılama sonunda kendisine 2 ay hapis cezası verilmiş ve cezası ertelenmiştir. Sonrasında ise başvuru İtalya'ya gitme girişiminde bulunmuş ve Yunan polisi tarafından tekrar yakalanmıştır. Yunan polisi başvurucuyu Türkiye'ye bırakmak için sınıra götürmüş ancak, bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır.

AİHM öncelikle davayı Yunanistan bakımından ele almış ve Yunanistan'ın Atina Havalimanındaki tutulma şartlarından ve başvurunun barınma ve

[19] İçtüzüğün bu maddesine göre AİHM, tarafların yararı ve yargılamanın iyi bir şekilde yürütülmesi için geçici tedbirler almaya karar verebilir. Bu hüküm, Sözleşme'nin 2, 3 ve 8. maddelerinin uygulandığı sınır dışı/iade davalarında ve çocuk kaçırma davalarında uygulanmakta ve yargılama sonuna kadar başvurucuların/çocuğun iadesini durdurma amacı taşımaktadır.

kendi günlük ihtiyaçlarını karşılayamamasından dolayı işkence ve kötü muameleyi yasaklayan Sözleşme'nin 3. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir. AİHM ayrıca, Yunanistan'daki mültecilerin kabulü ve iltica başvurularının incelenmesi ile ilgili prosedürün Sözleşme'nin 13. maddesi anlamında etkili başvuru yolu olmadığına karar vermiştir. Mahkeme'nin Yunanistan ile ilgili verdiği karar, konu ile ilgili genel içtihatlar çerçevesinde verilmiştir.

Bu davanın önemli tarafı, Dublin sistemini tamamen uygulayan Belçika'nın başvuruçuyu Yunanistan'a gönderdiği için aynı şekilde Sözleşme'nin 3. maddesine göre mahkûm edilmesidir. Belçika, AİHM önünde AB Hukukunu ve Dublin Yönetmeliğini uyguladığını ve dolayısıyla devlet olarak Birlik hukukunu uyguladığı için Sözleşme anlamında sorumlu olmadığını öne sürmüştür. Mahkeme, Dublin Yönetmeliği'nin 3. maddesinde öngörülen "egemenlik hükmüne" göre taraf devletlerin kendi topraklarında olan yabancıyı ilk geldiği ülkeye göndermeme yetkileri olduğunu ve Belçika'nın Yunanistan'daki tutulma şartlarını bildiği halde başvuruçuyu Yunanistan'a göndermesinden dolayı Sözleşme anlamında sorumlu olduğu sonucuna varmıştır^[20].

AİHM, Yunanistan'ın Dublin sistemini uygulamada sorunlar yaşadığının uluslararası kuruluşların raporlarından anlaşıldığını ve bu raporların düzenli bir şekilde yayınlandığını gözlemledikten sonra, Belçika'nın bu durumu bilmemeziyle gelemeyeceğini belirtmiştir. Nitekim BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Yunanistan'daki şartlar konusunda Belçika'daki göçmenlik ile ilgili bakanı uyarmıştır. Yunanistan tarafından verilen diplomatik güvenceler yetersizliği bir yana, bu güvenceler genel kalıplaşmış ifadeler kullanılarak başvuruçunun sınır dışı edilmesinden sonra verilmiştir. Sonuç olarak Mahkeme, Belçika makamlarının başvuruçunun Yunanistan'a gönderilmesi halinde insanlıkdışı ve onur kırıcı muameleye maruz kalacağını bildikleri veya bilmeleri gerektiğine karar vermiş ve bu nedenden dolayı Belçika'nın Sözleşme'nin 3. maddesini ihlal ettiği sonucuna varmıştır^[21].

[20] Bazen de Dublin Yönetmeliğinde öngörülen prosedürün uygulanmaması nedeniyle AİHM taraf devleti mahkûm edebilmektedir. AİHM, *Sharifi ve diğerleri/İtalya ve Yunanistan* (n° 16643/09, 21 Ekim 2014 tarihli karar) davasında başvuruçuların iltica talebini almayan ve onları hemen Yunanistan'a gönderen İtalya'yı mahkûm etmiş ve Sözleşme'nin 3. maddesi, 13. maddesi ve 4 Nolu Protokolün 4. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

[21] AİHM tarafından verilen bu karara dayanan Avrupa Birliği Adalet Divanı, Dublin Yönetmeliğinin uygulanması konusunda benzer bir sonuca varmıştır (ABAD, *N. S.*

Dublin sistemi ile ilgili olarak AİHM'nin *M.S.S.* kararında vardığı sonuç, *Tarakhell/İsviçre*^[22] kararında teyit edilmiştir. Bu davada AİHM, AB üyesi olmayan ama Dublin sistemine dâhil olan İsviçre'nin başvurusu tutulma şartlarının kötü olduğu İtalya'daki bir tutulma kampına göndermesinin Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir^[23]. AİHM, *Sharifi ve diğerleri/İtalya ve Yunanistan* davasında açıkça, Dublin sisteminin Sözleşme'ye uygun bir şekilde uygulanması gerektiğinin altını çizmiştir. Özellikle ayrımcı ve toplu bir şekilde sınırdışı etmenin bu sisteme dayanılarak haklı gösterilemeyeceğini ve iltica talebini inceleyen devletin iltica taleplerini etkin bir şekilde inceleme hakkı vermesi ve başvuru sahiplerinin tehlikede olduğu ülkelere gönderilmemesi için gerekli güvenceleri almaları gerektiğini belirtmiştir^[24].

ve diğerleri, n° C-411/10 ve n° C-493/10, 21 Aralık 2011 tarihli karar).

[22] AİHM, *Tarakhell/İsviçre*, n° 29217/12, 4 Kasım 2014 tarihli karar.

[23] Buna karşın birçok davada AİHM, Dublin sistemine göre başvuru sahiplerinin gönderilmesinin Sözleşme anlamında sorun çıkarmadığı sonucuna varmıştır. *Mohammed Hussein/Hollanda ve İtalya* (n° 27725/10, 2 Nisan 2013 tarihli kabul edilemezlik kararı) davasında Somali vatandaşı olan başvuru sahibi, Hollanda'dan İtalya'ya gönderilmesinin kendisi ve küçük yaşta çocukları için kötü muamele riski doğuracağını iddia etmiştir. AİHM, İtalya'ya gönderme durumunda böyle bir riskin oluşacağını söylemenin mümkün olmadığını ve İtalya'da mültecilerin genel durumunun da bu davada ihlal kararı vermeye imkân vermediğini belirtmiş ve başvuru sahibinin davasını temelden yoksun olmasından dolayı kabul edilemez bulmuştur. AİHM aynı sonuca *Halimi/Avusturya ve İtalya* (n° 53852/11, 18 Haziran 2013 tarihli kabul edilemezlik kararı) ve *Abubeker/Avusturya ve İtalya* (n° 73874/11, 18 Haziran 2013 tarihli kabul edilemezlik kararı) kararlarında da varmıştır. Bir başka davada AİHM, başvuru sahibinin Avusturya'dan Macaristan'a gönderilmesinin Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal etmediği sonucuna varmıştır zira, Macaristan'da mültecilerin tutulma şartları kabul edilen yasalarla düzeltilmiştir. Örnekler çoğaltılabilir (AİHM, *Sharifi/Avusturya*, n° 60104/08, 5 Aralık 2013 tarihli karar; *Safii/Avusturya*, n° 44689/09, 7 Mayıs 2014 tarihli karar; *Mohammadi/Avusturya*, n° 71932/12, 3 Temmuz 2014 tarihli karar; *S.M.H./Hollanda*, n° 5868/13, 17 Mayıs 2016 tarihli kabul edilemezlik kararı; *N.A. ve diğerleri/Danimarka*, n° 15636/16, 28 Haziran 2016 tarihli kabul edilemezlik kararı; *A.M.E./Hollanda*, n° 51428/10, 13 Ocak 2015 tarihli kabul edilemezlik kararı ve *A.S./İsviçre*, n° 39350/13, 30 Haziran 2015 tarihli karar). Buna karşın AİHM, Sudan vatandaşı olan başvuru sahibinin Macaristan'a zorla gönderilmesine karşı başvurabileceği etkin başvuru yolunun olmamasından dolayı Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır (*Mohammed/Avusturya*, n° 2283/12, 6 Haziran 2013 tarihli karar).

[24] AİHM, *Sharifi ve diğerleri/İtalya ve Yunanistan*, a.g.k.

Sonuç olarak, Geri Kabul Anlaşması ile Türkiye Dublin sistemine dâhil edilerek, Avrupa Birliği ülkelerinin ilgilenmek istemediği yabancıların otomatik olarak Türkiye'ye gönderilmesi sağlanacaktır. Prensip olarak, gönderen ülke "egemenlik hükmüne" dayanarak ilgili şahısları Türkiye'ye göndermekten vazgeçmeyecek ve Türkiye de bu şahısları reddedemeyecektir. Geri Kabul Anlaşmasıyla amaç mültecilerin Avrupa'ya geçerken kullandıkları güzergâh üzerinde bulunan Türkiye'de tutulmasıdır^[25]. Bu durumda bu şahısların insani şartlarda yaşamalarını sağlamak Türkiye'nin görevidir. Türkiye, kendi toprakları üzerinden AB ülkelerine giden tüm mültecilerin insani koşullarda yaşamalarını sağlamak için gerekli şartlara sahip midir? Bu soruya AİHM içtihatları ışığında cevap vermek mümkündür.

II. GERİ KABUL ANLAŞMASIYLA TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ SİSTEMİNE DÂHİL EDİLMESİNİN İNSAN HAKLARI AÇISINDAN ORTAYA ÇIKARABİLECEĞİ SORUNLAR

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun yürürlüğe girmesinden önce, Türkiye'ye gelen yabancıların yakalanması ve sınırdışı edilmesi çok ciddi sorunlara neden olmaktadır. Bu konuda yasal düzenleme bulunmadığı için, AİHM birçok davada yabancı olan başvuru sahiplerinin yakalanmalarının Sözleşme'nin 5/1 maddesine, neden yakalandıklarının kendilerine bildirilmesi nedeniyle Sözleşme'nin 5/2 maddesine ve yakalanma ve sınırdışı edilme işlemlerine karşı etkili bir başvuru yolunun olmaması nedeniyle Sözleşme'nin 5/4 maddesine aykırılık tespit etmiştir. Bu konuda AİHM tarafından kabul edilen ilke kararı *Abdolkhani ve Krimnia/Türkiye* kararıdır^[26]. Bu davayı başka birçok dava ve ihlal kararı takip etmiştir^[27].

[25] Tülay Yıldırım MAT ve Selman ÖZDAN, a.g.e., s. 45.

[26] AİHM, *Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye*, n° 30471/08, 22 Eylül 2009 tarihli karar.

[27] Bu konuda bkz. AİHM, *Yarashonen/Türkiye*, n° 72710/11, 24 Haziran 2014 tarihli karar, §§ 39-50; *Alimov/Türkiye*, n° 14344/13, 6 Eylül 2016 tarihli karar, §§ 38-40; *Aliev/Türkiye*, n° 30518/11, 21 Ekim 2014 tarihli karar, §§ 54-69; *Musaev/Türkiye*, n° 72754/11, 21 Ekim 2014 tarihli karar, §§ 29-31; *Amerkhanov/Türkiye*, n° 16026/12, 5 Haziran 2018 tarihli karar, §§ 64-74; *Batyrkhairov/Türkiye*, n° 69929/12, 5 Haziran 2018 tarihli karar, §§ 64-69; *Dbouba/Türkiye*, n° 15916/09, 13 Temmuz 2010 tarihli karar, §§ 50-55; *Charahili/Türkiye*, n° 46605/07, 10 Nisan 2010 tarihli karar, §§ 66-67; *D.B./Türkiye*, n° 33526/08, 13 Temmuz 2010 tarihli karar, §§ 49-55; *Z.N.S./Türkiye*, n° 21896/08, 19 Ocak 2010 tarihli karar, §§ 56-63; *Tehrani ve diğerleri/Türkiye*, n° 32940/08, n° 41626/08, n° 43616/08, 13 Nisan 2010 tarihli karar, §§ 70-80; *Alipour ve Hosseinzadgan/Türkiye*, n° 6909/08, n° 12792/08 ve n° 28960/08,

Yeni yasanın Sözleşme'nin 5. maddesi ile ilgili sorunları ortadan kaldırdığı doğrudur. Ama başka ciddi sorunları çözdüğünü söylemek mümkün değildir. Gerı Kabul Anlaşması ile yabancıların Türkiye'ye geri gönderilmesinin ortaya çıkaracağı insan hakları sorunlarının başında, göçmenlerin tutulma şartları (A) ile yaşama şartları gelmektedir (B).

A. Göçmenlerin Tutulma Koşullarının Ortaya Çıkarılabileceği Sorunlar

AİHM içtihatlarına göre, tutulma şartlarının insan onuruna uygun olması gerekmektedir^[28]. İnsan onurunu zedeleyen, insanı aşağılayan tutulma şartları insanlık dışı fiil veya muamele olarak kabul edilmektedir. Hangi tutulma şartlarının AİHS'nin 3. maddesi anlamında insanlıkdışı ve onur kırıcı muamele sayıldığı konusunda yine *M.S.S.* kararını incelemekte fayda vardır. Hatırlanacağı üzere başvuru Atina Havaalanındaki tutulma şartlarından şikâyet etmiş ve bu şartların AİHS'nin 3. maddesine aykırı olduğunu belirtmiştir. AİHM, üye devletler için kaçak göçmen ve politik ilticacıların kabul edilmesinin ortaya çıkardığı zorlukların farkında olduğunu belirtmekle birlikte, Sözleşme'nin 3. maddesi anlamında, bu durumun üye devletleri sorumluluktan kurtarmadığını ifade etmiştir.

13 Temmuz 2010 tarihli karar, §§ 57-58; *Babajanov/Türkiye*, n° 49867/08, 10 Mayıs 2016 tarihli karar, §§ 87-96; *Athary/Türkiye*, n° 50372/09, 11 Aralık 2012 tarihli karar, §§ 31-42; *Ahmadpour/Türkiye*, n° 12717/08, 15 Haziran 2010 tarihli karar, §§ 47-49; *Moghaddas/Türkiye*, n° 46134/08, 15 Şubat 2011 tarihli karar, §§ 42-50; *Kurkaev/Türkiye*, n° 10424/05, 19 Ekim 2010 tarihli karar, §§ 19-20; *Ghorbanov ve diğerleri/Türkiye*, n° 28127/03, 3 Kasım 2013 tarihli karar, §§ 40-49; *Keshmiri/Türkiye no 2*, n° 22426/10, 17 Ocak 2012 tarihli karar, §§ 27-41; *Ranjbar/Türkiye*, n° 37040/07, 13 Nisan 2010 tarihli karar, §§ 35-43; *T. ve A./Türkiye*, n° 47146/11, 21 Ekim 2014 tarihli karar, §§ 60-77; *A. D. ve diğerleri/Türkiye*, n° 22681/09, 22 Temmuz 2014 tarihli karar, §§ 112-123; *Asalya/Türkiye*, n° 43875/09, 15 Nisan 2014 tarihli karar, §§ 63-77; Bu davaların bazılarında AİHM ayrıca, Sözleşme'nin 5/5 maddesinin de ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

[28] AİHM içtihatlarında insan onuru kavramı için, bkz., Constance GREZE, "La dignité de la personne humaine dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme", *Revue générale du droit*, Etudes et réflexions 2014, no 3, s. 1-12. Son dönemlerde insan onuru ile ilgili önemli kararlar için, bkz., AİHM, *Bouyid/Belçika*, n° 23380/09, 28 Eylül 2015 tarihli karar, §§ 81-113; *W.D./Belçika*, n° 73548/13, 6 Eylül 2016 tarihli karar, §§ 169-170; *D.M.D./Romanya*, n° 23022/13, 3 Ekim 2017 tarihli karar, §§ 40-53 ve *Marcello Viola/İtalya* (no. 2), n° 77633/16, 13 Haziran 2019 tarihli karar, §§ 113-138.

AİHM başvuruçunun kaçak bir göçmen olmadığını ve Yunanistan'ın kendisinin kimliği konusunda Belçika'dan bilgi aldığını belirtmiş ve buna rağmen kendisine herhangi bir bilgi verilmeden hemen tutulduğunu^[29] söylemiştir. Uluslararası kurumların ve hükümet dışı kuruluşların raporlarına dayanan AİHM aşağıdaki sonuçlara varmıştır:

- Yunanistan'da politik göçmenlerin kendilerine bilgi verilmeden hemen tutulmaları idari bir pratik haline gelmiştir.

- Kötü muamele ile ilgili olarak, her ne kadar bu durum ispatlanmamışsa da uluslararası kuruluşlar, Yunanistan'da politik mültecilere yapılan muameleleri kötü muamele olarak kabul etmiştir. Yine uluslararası kuruluşlar raporlarında Atina Havalimanında tutulma şartlarının kötü olduğunu beyan etmişlerdir^[30]. Politik ilticacıların gerek kendi ülkelerinde ve gerekse gittikleri ülkelerde yaşadıklarından hassas olmalarını dikkate alan AİHM, yukarıda belirtilen tutulma şartlarının insan onuruna aykırı olduğuna karar vermiştir^[31].

[29] Bir hürriyetten mahrumiyet şekli olan tutulma (*retention/rétention*), yabancıların kendi ülkelerine veya başka ülkelere gönderilmeleri için kullanılan bir kavram olup, tutuklamaya (*detention/détention*) oranla daha hafif bir tedbirdir.

[30] Örnek olarak, göçmenlerin içecek suya ve tuvalete erişimlerinin çok zor olduğunu, polislin tuvalete gitmelerini engellediğini ve bazılarının plastik şişelerde tuvalet ihtiyaçlarını karşıladıklarını ve sonradan bunların atıldığını, tuvalete gitme durumunda bile temizliğin olmadığını, 110 m2 de 147 kişinin kaldığını ve her 14 veya 17 kişi için bir yatağın olduğunu ve tutulanlarının çoğunun yerde yattığını, hatta yer sıkıntısından dolayı çok sayıda kişinin uzanamadığı belirtilmiştir.

[31] Tutulma şartlarının Sözleşme'nin 3. maddesine aykırılığı konusunda Yunanistan ile ilgili başka kararlar da bulunmaktadır. *S.D./Yunanistan* kararında AİHM, dışarı çıkma ve telefon açma imkânı olmadan ve yeteri kadar temiz olmayan prefabrik bir yerde iki ay süreyle bir politik mültecinin tutulmasının Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlali anlamına geldiği sonucuna varmıştır (AİHM, *S.D./Yunanistan*, n° 53541/07, 11 Haziran 2009 tarihli karar). Aynı şekilde AİHM, *Tabesh/Yunanistan* kararında, kapalı bir yerde gezme ve tuvalete gitme imkânı olmayan ve kirli yataklarda yatılan, dinlenme yeri olmayan bir yerin Sözleşme'nin 3. maddesi anlamında kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. AİHM yine aynı kararda, politik mülteci olan bir şahsın 3 ay süreyle, hiçbir aktivite olmadan ve yeterli bir şekilde yemek hizmeti verilmeyen polis merkezinde tutulmasının Sözleşmeye aykırı olduğunun altını çizmiştir (AİHM, *Tabesh/Yunanistan*, n° 8256/07, 26 Kasım 2009 tarihli karar). *A.A./Yunanistan* kararında AİHM, temizlik şartlarının çok kötü olduğu, gereğinden fazla sayıda insanın tutulduğu, boş zamanların değerlendirmediği ve yeteri kadar yemek hizmetlerinin

Geri Kabul Anlaşmasında Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine halel getirilmeyeceği belirtilmektedir. Türkiye'nin, AİHS'yi ve uluslararası hukuku öne sürerek, geri gönderme işlemine karşı çıkabilmesi mümkün müdür? Teorik olarak karşı çıkabilmektedir. Ancak uygulamada hiçbir devlet, kendi ülkesinde işkence veya kötü muamele olacağını belirterek bir şahsı kabul etmekten imtina etmez. Ayrıca geri gönderilme isteminin reddedilmesi, Avrupa'ya vizesiz seyahat etmek için hala varolan umutların suya düşmesine neden olacaktır.

Geri Kabul Anlaşması hâlihazırda yürürlükte ve taraflarca uygulanmaktadır. Ancak Türkiye'de yabancıların durumu, tutulma ve barınma şartları AİHS'nin 3. maddesindeki kriterleri karşılamakta mıdır? Geri Kabul Anlaşması, Türkiye'nin AİHS'deki yükümlülüklerine uygun bir şekilde uygulanabilir mi?

Öncelikle, Türkiye'deki yabancıların Sözleşme'ye aykırı bir şekilde sınır-dışı edilebildiklerinin altını çizmekte fayda vardır. *Ghorbanov ve diğerleri/Türkiye*^[32] kararında, 12 si çocuk olan 19 yabancı yasaya aykırı bir şekilde alıkonulmuş ve sonrasında zor kullanılarak İran sınırına bırakılmışlardır. Bu yapılırken tüm bu şahısların hangi şartlarda ve nasıl yaşayacakları dikkate alınmamıştır. Bu davranışın insanlıkdışı bir muamele olduğu sonucuna varan AİHM, Türkiye'yi Sözleşme'nin 3. maddesine aykırılıktan dolayı mahkûm etmiştir. Aynı sonuca AİHM, *Babajanov/Türkiye* davasında, iltica talebi olan ve Türkiye'de ikâmetgâhı olan başvurunun yasaya aykırı bir şekilde, herhangi bir prosedür ve güvence olmadan İran'a gönderilmesinde de varmıştır^[33].

Ayrıca Türkiye'deki bir diğer problem ne yazık ki yabancılara suçlu muamelesi yapılması ve gözaltına alınmalarıdır. *Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye* (2)^[34] kararında AİHM, başvuruçuların Hosköy polis karakolunda 3 aya yakın bir süreyle tutulmalarını insanlık dışı ve onur kırıcı muamele

---

verilmediği bir tutulma yerinin insan onuruna zarar verdiğini belirtmiştir (AİHM, *A.A./Yunanistan*, n° 12186/08, 22 Temmuz 2010 tarihli karar).

[32] AİHM, *Ghorbanov ve diğerleri/Türkiye*, a.g.k., §§ 28-35.

[33] AİHM, *Babajanov/Türkiye*, a.g.k., §§ 43-49.

[34] AİHM, *Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye* (no 2), n° 50213/08, 27 Temmuz 2010 tarihli karar, §§ 29-31.

olarak değerlendirmiştir. Yine aynı şekilde, *Aliev/Türkiye*^[35] ve *Charahili/Türkiye*^[36] kararlarında AİHM, yabancı olan başvurucunun Fatih Polis merkezindeki tutulmalarının ve tutulma şartlarının Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir. Başka davada AİHM, İstanbul Güvenlik Şubesi Yabancılar Birimindeki^[37] ve Yalova Polis Karakolundaki^[38] tutulma şartlarının kötü muamele olarak kabul edilmesi gerektiğine karar vermiştir. Son olarak, Aksaray Polis Karakolunda başvurucun tutulması, kendisine bilgi verilmemesi ve kendisine etkili bir başvuru hakkının verilmemesinden dolayı *Tanasa/Türkiye* davasında, başvurucu ile dostane çözüm yoluna gidilmiştir. Dostane çözümü dikkate alan AİHM, başvuruyu kayıttan düşürmüştür^[39].

Bilindiği üzere yabancıların ilk tutuldukları yer havalimanlarıdır. Buradaki tutulma yerlerinin insan onuruna uygun olması gerekmektedir. Ama ne yazık ki, *M.S.S.* kararında AİHM'nin Atina havalimanı ile ilgili vardığı sonuç, kapatılan İstanbul Atatürk Havalimanı için de geçerliydi. *AİHM T. ve A./Türkiye*^[40] davasında, başvurucunun tutulduğu Atatürk Havalimanındaki şartların insan onuruna zarar verdiğini belirtmiştir. Mahkeme,

- tutulma yerinde kapasitenin üzerinde insan tutulduğunu;
- kadın ve erkeklerin beraber ve çok dar bir yerde kaldıklarını;
- güneş ışığının ve temiz havanın olmadığını;
- yatma yerinin yetersiz olduğunu ve insanların sırayla yattıklarını belirtmiştir.

Tehrani ve diğerleri/Türkiye^[41] kararında ise AİHM, üç tutulma yerindeki şartların insan onuruna uygun olup olmadığını incelemiştir. Didim ve Kırklareli tutulma yerleri ile ilgili olarak ihlal tespiti yapmayan AİHM, Tunca tutulma yerindeki şartların Sözleşmeye aykırı olduğuna karar vermiştir. Sonrasında, Tunca tutulma yeri kapatılmıştır. AİHM Kırklareli

[35] AİHM, *Aliev/Türkiye*, a.g.k., §§ 79-88.

[36] AİHM, *Charahili/Türkiye*, a.g.k., §§ 75-78.

[37] AİHM, *Kurkaev/Türkiye*, a.g.k., §§ 31-35.

[38] AİHM, *Boudraal/Türkiye*, n° 1009/16, 28 Kasım 2017 tarihli karar, §§ 27-36.

[39] AİHM, *Tanasa/Türkiye*, n° 37920/11, 16 Mayıs 2017 tarihli kayıttan düşme kararı.

[40] AİHM, *T. ve A./Türkiye*, a.g.k., §§ 91-99.

[41] AİHM, *Tehrani ve diğerleri/Türkiye*, a.g.k., §§ 83-97.

tutulma yerinin 3. maddeye aykırı olmadığını *Z.N.S./Türkiye*^[42] ve *Alipour ve Hosseinzadgan/Türkiye*^[43] kararlarında da teyit etmiştir. Burada başvuru- rular, tutulma şartları konusunda detay vermekle birlikte, beyanlarını ispatlayacak bilgi/belge sunmaması ve Hükümet tarafından sunulan bilgi/ belgelere de itiraz etmemişlerdir^[44].

Buna karşın AİHM *Yarashonen/Türkiye*^[45] kararında, Kumkapı tutulma yerinin insan onuruna aykırı olduğuna karar vermiştir. Bu tutulma yeri ile ilgili olarak Mahkeme, tutulan şahısların kapasitenin çok üstünde olduğunu, erkeklerin hiçbir şekilde dışarıya temiz havaya çıkamadığını, kadınların ise bahçeye çıkabildiğini ve ciddi oranda yatak sıkıntısı olduğunu belirtmiş- tir. Bu davanın bir başka önemi, etkili iç hukuk yolunu zorunlu kılan Sözleşme'nin 13. maddesi ile ilgilidir. Başvurucunun tutulma şartlarının kötü olmasından dolayı idare mahkemesine başvurabileceğini iddia eden Hükümetin talebini reddeden AİHM, tutulma şartlarından dolayı idare mahkemelerine başvurunun etkili bir yol olduğunu gösteren hiçbir karar verilmediğini ve dolayısıyla Türkiye'de bu konuda etkili bir başvuru yolunun olmadığını söylemiştir^[46].

AİHM, *Musaev/Türkiye*, *Amerkhanov/Türkiye* ve *Batyrkhairov/Türkiye* kararlarında aynı nedenlerle yine Kumkapı'daki tutulma şartlarının insan onuruna aykırı olması nedeniyle ihlal kararı vermiştir^[47]. *Asalya/Türkiye* davasında da AİHM, Kumkapı tutulma yerindeki şartların kötü muamele olarak kabul edilmesi gerektiğine karar vermiştir^[48]. Kumkapı tutulma

[42] AİHM, *Z.N.S./Türkiye*, a.g.k., §§ 79-87.

[43] AİHM, *Alipour ve Hosseinzadgan/Türkiye*, a.g.k., §§ 68-74.

[44] Benzer bir durum için, bkz., AİHM, *Moghaddas/Türkiye*, a.g.k., §§ 51-56.

[45] AİHM, *Yarashonen/Türkiye*, a.g.k., §§ 74-81.

[46] Mahkemenin Türkiye'de insan onuruna aykırı şartlarda kaldığını iddia eden mültecilere sunulan etkin başvuru yolunun olmadığı sonucuna vardığı başka davalar da bulunmaktadır. Bu konuda bkz., AİHM, *Alimov/Türkiye*, a.g.k., §§ 65-67; *Musaev/ Türkiye*, a.g.k., §§ 53-55; *T. ve A./Türkiye*, a.g.k., §§ 86-87; *Amerkhanov/Türkiye*, a.g.k., §§ 81-84; *Batyrkhairov/Türkiye*, a.g.k., §§ 78-79; *M. B. ve diğerleri/Türkiye*, n° 36009/08, 15 Haziran 2010 tarihli karar, § 40; *Aliiev/Türkiye*, a.g.k., §§ 91-93.

[47] AİHM, *Musaev/Türkiye*, a.g.k., §§ 60-61; *Amerkhanov/Türkiye*, a.g.k., §§ 87-89; *Batyrkhairov/Türkiye*, a.g.k., §§ 80-84.

[48] AİHM, *Asalya/Türkiye*, a.g.k., §§ 47-55.

yeri ile ilgili çok sayıda davada taraflar dostane çözüme varmış ve dosyalar kayıttan düşürülmüştür^[49].

Alimov/Türkiye davasında AİHM, Sabiha Gökçen Havalimanı ve Kumkapı tutulma yeri ile ilgili yabancıların tutulma şartlarını incelemiştir. Her iki yerin insan onuruna aykırı olup olmadığını tespit etmek için AİHM, birçok ulusal ve uluslararası rapora^[50] değinmiş ve başlıca iki sorunun var olduğunu gözlemiştir: yer darlığı (*overcrowding*) ve açık havaya erişim. Sabiha Gökçen Havaalındaki yer darlığı ile ilgili olarak Mahkeme, başvuru-

[49] AİHM, *Viskhadziev/Türkiye*, n° 34112/12, 16 Mayıs 2017 tarihli kayıttan düşme kararı; *Ashirovi/Türkiye*, n° 81436/12, 16 Mayıs 2017 tarihli kayıttan düşme kararı; *Khasanova/Türkiye*, n° 40072/11, 25 Nisan 2017 tarihli kayıttan düşme kararı; *R.M./Türkiye*, n° 62450/11, 2 Nisan 2019 tarihli kayıttan düşme kararı; *Holmatova ve diğerleri/Türkiye*, n° 14355/13, 25 Nisan 2017 tarihli kayıttan düşme kararı; *Lemghari ve Hajjaj/Türkiye*, n° 10641/12, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı; *Bakhtiarova ve Durmuş/Türkiye*, n° 74585/12, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı; *S.B./Türkiye*, n° 38287/11, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı; *Muhammed/Türkiye*, n° 12778/12, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı; *Cristina/Türkiye*, n° 13907/13, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı; *Musayev/Türkiye*, n° 20295/13, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı. Bununla birlikte dosyanın başvuru tarafından takip edilmemesi nedeniyle kayıttan düşürme kararlarının da verildiğini belirtmek gerekiyor. Örnek olarak, bkz., *Rahmanova/Türkiye*, n° 6144/15, 28 Mayıs 2018 tarihli kayıttan düşme kararı.

[50] Kumkapı tutulma yeri ilgili olarak, TBMM İnsan Hakları Araştırma Komisyonunda çalışan iki milletvekili 200 kişilik erkek ve 100 kişilik kadın mülteci kapasitesi olan yerde 297 erkek, 97 kadın ve 7 çocuk mültecinin kaldığını, yatak sayısının odadan odaya değiştiğini, tuvalet ve banyolarda temizlik konusunda eksiklikler olduğunu ve yabancıların haftada bir açık alana çıktıklarını tespit etmişlerdir. Aynı şekilde İşkenceyi Önleme Komitesi Kumkapı tutulma yerini ziyaret etmiş ve şu tespitlere varmıştır: tutulma yerinin kapasitesi çok yüksek, odalar çok küçük, ortak alanlar da alan ve malzeme olarak yetersiz, yer yetersizliğinden dolayı kadın ve çocuklar açık havadan günlük faydalanmasına rağmen, erkekler haftalarca hatta aylarca faydalanamamaktadır. Yabancılar yiyeceklerin kalitesinden yakınmaktadırlar ve bu konuda bütçenin artırılması gerekmektedir. Bununla birlikte, Mültecilerin İnsan Hakları ile ilgili BM Yüksek Komiseri Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonrası, mültecilerin tutulması ile ilgili uygulamaların, tutulma sürelerinin ve şartlarının yetersizliğini dile getirmiştir. Komisere göre, her ne kadar 2010 yılında polis, mültecilere tutulma nedenlerini yazılı olarak verme ve onları düzenli bir şekilde hakları konusunda bilgilendirme konusunda genelge ile talimat almışsa da, uygulamada bu genelge sistemli bir şekilde uygulanmamaktadır. Ayrıca çocuklar dâhil tüm tutulananların kapıları kapalı tutulmakta ve açık havadan faydalanamamaktadırlar. Son olarak, yerin darlığını, temizliğin ve yemeğin yetersizliğini kaydetmek gerekmektedir (AİHM, *Alimov/Türkiye*, a.g.k., §§ 25-31).

rucunun iddialarını tanık gibi başka delillerle ispatlamasının zor olduğunu zira, 68 gün boyunca tutulduğu Sabiha Gökçen Havaalında hukuki yardım almadığını ve dil sorununun olduğunu belirtmiştir. AİHM'e göre, bu nedenle ispat külfeti hükümete aittir. Bu konuda odaların genişliği ve doluluk oranı ile ilgili hükümetin sunduğu beyanlar hiçbir belge ile desteklenmemiştir. Nitekim Mahkeme'nin talebine rağmen hükümet bu konuda hiçbir belge de sunmamıştır. Bu nedenle başvurucunun Sabiha Gökçen Havaalındaki tutulma yerinin darlığı ve tutulan sayısı ile ilgili beyanları çürütülmemiştir.

Kumkapı tutulma yerinin darlığı ile ilgili olarak ise AİHM, bu konuda başvuru ile Hükümetin beyanları arasında çelişki olduğunu tespit ettikten sonra, İşkenceyi Önleme Komitesi, BM Mültecilerin İnsan Hakları Yüksek Komiseri (*The United Nations Special Rapporteur on the Human Rights of Migrants*) ve TBMM İnsan Hakları Araştırma Komisyonu üyesi iki milletvekilinin raporlarının başvuru beyanlarını doğruladığını belirtmiştir. Açık havaya erişim ile ilgili olarak ise AİHM, İşkenceyi Önleme Komitesinin tutulan her mültecinin günde en az bir saat açık havaya çıkması gerektiğini belirten raporuna dayanarak, gerek Sabiha Gökçen havaalanında ve gerekse Kumkapı tutulma yerinde bu kuralın uygulanmadığını tespit etmiştir. Sonuç olarak Mahkeme, başvuru yerinin darlığı ve açık havaya çıkamaması nedeniyle işkence ve kötü muameleyi yasaklayan, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır^[51].

Buna karşın, AİHM *Erkenov/Türkiye* davasında, Gaziantep tutulma merkezindeki şartlar ile ilgili olan bir davada Sözleşme'nin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Bu sonuca varmak için Mahkeme, başvuru ve avukatının tutulma şartlarından dolayı ulusal hukukta şikayette bulunmadıklarını, başvuru şartları ile ilgili detaylar vermediğini, tutulma merkezine avukatının girme ve tutulma şartlarını tespit etme girişiminin olduğunu belirten bir belge olmadığını ve İşkenceyi İzleme Komitesinin ve İnsan Hakları İzleme Komitesinin raporlarında davaya konu tutulma yeri ile ilgili başvuru iddialarını destekleyici beyanlarda bulunmadığını belirtmiştir^[52].

[51] AİHM, *Alimov/Türkiye*, a.g.k., §§ 71-85.

[52] AİHM, *Erkenov/Türkiye*, n° 18152/11, 6 Eylül 2016 tarihli karar, §§ 33-42. Adana ve Aşkale tutulma yerindeki şartlar ile ilgili olarak, dört Rus vatandaşı AİHM'ye başvuru yapmış ve tutulma şartlarının insan onuruna aykırı olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak, başvuru Anayasa Mahkemesine başvurmaları için AİHM, başvuruyu

Dolayısıyla, Türkiye’de bazı tutulma yerlerinde mültecilerin tutulma şartları insan onuruna aykırı olabilmektedir. Geri Kabul Anlaşmasıyla Türkiye’ye geri gönderilecek yabancıların söz konusu tutulma yerlerinde tutulmaları halinde var olan insan hakları ihlallerinin daha da ağırlaşacağını söylemek mümkündür. AİHM, sadece yabancıların tutulma şartlarını incelemekle yetinmemektedir. Yabancıların kaldığı ülkedeki yaşam koşullarını da incelemektedir. Türkiye’de yabancıların yaşam koşullarının Sözleşme’ye uygun olup olmadığı sorunu üzerinde durmakta fayda vardır.

B. Göçmenlerin Yaşam Koşullarının Ortaya Çıkarılabileceği Sorunlar

Göçmenlerin yaşama koşullarına ilişkin olarak yine *M.S.S.* kararı yol gösterici niteliktedir zira, bu davada AİHM başvurusunun Yunanistan’da yaşama şartlarını Sözleşme’nin 3. maddesi bağlamında incelemiştir. Bu konuda AİHM, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin ve bazı uluslararası kuruluşların raporlarına dayanarak Yunanistan’daki barınma merkezlerinin çok az sayıda olduğunu ve ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğunu belirtmiştir. Mahkeme Sözleşme’nin barınma hakkını düzenlemediğini, ama taraf devletlere tüm mültecilere belli bir yaşam düzeyini koruma yükümlülüğü yüklediğini hatırlatmıştır. Nitekim günümüzde, zor durumda olan politik mültecilere barınma hakkı tanıma ve belli bir seviyede yaşamalarını sağlama pozitif hukukun bir parçası haline gelmiş ve bu hak Yunanistan için bağlayıcı olan AB’nin 23 Ocak 2003 tarihli direktifinde detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca politik ilticacıların zor ve hassas durumda olmaları nedeniyle özel bir korumadan faydalanmaları gerekmektedir. Bu davada AİHM başvurusunun üç ay boyunca çok kötü şartlarda yaşadığını ve en temel ihtiyaçları olan beslenme, yıkanma ve barınma ihtiyaçlarını karşılayamadığını belirtmiştir. Bu yaşadıklarına, kendi durumunun ne olacağı kaygısı da eklendiğinde, başvurusunun durumunun daha da vahim bir hal aldığı ve kendisinin Yunanistan’ı ne olursa olsun terketmeye karar verdiğini söylemiştir.

AİHM yine uluslararası kuruluşların raporlarına dayanarak başvurusunun durumunun çok sayıda politik ilticacı için geçerli olduğunu ve onların

---

iç hukuk yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez bulmuştur (AİHM, *Z. K. ve diğerleri/Türkiye*, n° 60831/15, 7 Kasım 2017 tarihli kabul edilemezlik kararı. Benzer bir durum için bkz., *Sakkal ve Fares/Türkiye*, n° 52902/15, 7 Haziran 2016 tarihli kabul edilemezlik kararı).

yaygın bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme Yunanistan'da politik ilticacıların evsiz olduklarını polise bildirmeleri gerektiğini kaydetmiş ama onlara verilen bilgi formlarında bu durumun belirtilmediğinin altını çizmiştir. Aynı durumun başvuru için de geçerli olduğunu ve Yunan makamlarının başvuru kendilerine başvurmalarını beklemeden barınma sorununu çözümlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla AİHM'ne göre, başvuru politik ilticacı olması, bu yönüyle zor durumda bulunması, dışarda ve hiçbir geliri olmadan, kendi zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yaşayamaması onun onuruna zarar vererek kendisinde bir aşağılanma duygusu yaratmıştır.

Aynı durum Türkiye bağlamında dikkate alındığı zaman, Geri Kabul Anlaşması ile geri gönderilecek tüm yabancıların barınma sorunu olup olmadığı ve kendilerine minimum standartlarda yaşamaları için ekonomik yardımda bulunup bulunulmadığı sorunu üzerinde durmakta fayda vardır. Öncelikle Türkiye'de yabancıların yaşam koşullarından dolayı AİHM'in ihlal kararı bulduğu bir dava hâlihazırda bulunmamaktadır. Ancak, uluslararası insan hakları örgütlerinin raporları bu konuda sorunların olduğunu ortaya koymaktadır.

Uluslararası Af Örgütü, 2016 yılında yayınladığı “Güvenli olmayan sığınak Türkiye’de sığınmacılar ve mülteciler etkili korumaya erişemiyor” başlıklı raporunda, Türkiye’nin mültecilere uzun vadeli entegrasyon imkanı sağlamasının son derece uzak bir ihtimal olduğunu belirtmektedir. Af Örgütüne göre, “[d]evlet yetkilileri tarafından insanların temel ihtiyaçlarının, özellikle de barınma ihtiyacının karşılanmaması, insanların kendi kendine yeterliliği sağlamada karşılaştıkları engellerle birlikte değerlendirildiğinde Türkiye’nin sığınmacı ve mülteciler için onurlu bir yaşam sağlayacak ortamı oluşturmayı başaramadığı ortaya” çıkmaktadır^[53].

Aynı şekilde, İnsan Hakları İzleme Komitesi, “Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığında Hiçbir Şey Göremiyorum’: Türkiye’deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller” başlıklı 2015 tarihli raporunda, dil, ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı çok sayıda Suriyeli

[53] Uluslararası Af Örgütü, “Güvenli olmayan sığınak Türkiye’de sığınmacılar ve mülteciler etkili korumaya erişemiyor”, 2016, Londra, s. 19 ve 23 (Bu rapora <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4438252016TURKISH.pdf> adresinden ulaşılabilir).

çocuğun eğitim hakkına erişemediğini belirtmektedir^[54]. Bununla birlikte, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu 2018 tarihli raporunda, Suriyelilerin eğitim, sağlık ve işgücüne erişimleri ile yaşam koşullarının düzeltilmesi konularında yapılan düzenlemeleri hatırlattıktan sonra, halen bu konularda bazı iyileştirmelerin yapılması gerektiğinin altını çizmiştir^[55].

Ayrıca Türkiye'deki göçmenler bir belirsizlik içinde yaşamaktadırlar. Bilindiği üzere, Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ne Avrupa dışındaki ülkelerden gelen şahısları mülteci olarak kabul etmeyeceğine dair kısıtlama koymuştur. Bu cekinceye göre, Avrupa Konseyine üye bir ülkeden gelen bir şahsa, "mülteci" statüsü tanınmakta, ancak bunun dışında kalan yabancı ülke vatandaşlarına ise "şartlı mülteci" statüsü verilmektedir. Şartlı mülteciler, Birleşmiş Milletler tarafından 3. güvenli bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalabilmekte ve burada çalışabilmektedirler. Bu iki statünün yanında 3. bir statü de bulunmaktadır: ikincil koruma statüsü. Bu statünün kapsamına, Cenevre Sözleşmesindeki şartları sağlamayan ama gönderileceği ülkede hayatı veya vücut bütünlüğü için tehlike olan yabancılar girmektedir^[56].

Doktrinde bir kesim, Türkiye'nin bu durumu ve güvenli 3. ülke olarak kabul edilememesi nedeniyle, Geri Kabul Anlaşmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu düşünmektedir. Türkiye'nin güvenli ülke olarak kabul edilebilmesi için iki temel şartın yerine getirilmesi gerekmektedir: etkin koruma ve yabancıların vücut bütünlüklerine veya kişi özgürlüklerine tehdit oluşturabilecek ülkeye gönderilme riskinin olmaması. Ancak Türkiye bu çekinceye dolaylı bu kriterleri yerine getirmemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin güvenli ülke olarak kabul edilebilmesi için Cenevre Sözleşmesine koyduğu çekinceyi kaldırması ve savaştan kaçan tüm yabancıları mülteci sıfatını

[54] İnsan Hakları İzleme Komitesi, "Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımda Hiçbir Şey Göremiyorum": Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller", 2015, s. 16-35 (Bu rapora https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1115tu_web.pdf adresinden ulaşılabilir).

[55] TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, Göç ve Uyum Raporu, 2018, 254-260 (bu rapora https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf adresinden ulaşılabilir).

[56] 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununa göre, mülteci, şartlı mülteci, ikinci koruma ve geçici koruma kavramlarının detaylı açıklaması için, bkz., Özlem UZUN, "Uluslararası mülteci hukuku ve Suriye sorunu", **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt: 90, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 30-32.

vermesi gerekmektedir. Türkiye'den Avrupa'ya geçen mültecilerin büyük bir çoğunluğunun Avrupa dışından geldiği ve bu mültecilerin Avrupa'dan Türkiye'ye geri gönderilmesinin söz konusu olacağı dikkate alındığında, Geri Kabul Anlaşması'nın uluslararası hukukta kabul edilen geri gönderilmeme ilkesinin ihlali sayılacağı aşikârdır^[57].

Bununla birlikte, Geri Kabul Anlaşmasının AB hukukuna da aykırı olduğu iddia edilmektedir. Birlik hukuku bağlamında, mültecilerin iltica başvurusunda bulunabilecekleri ve başvurularının kabulü durumunda kendilerine sığınma hakkı verilen 3. güvenli ülkeye gönderilmeleri sorun çıkarmamaktadır. Ancak, Cenevre Sözleşmesine konulan coğrafi çekinceye dolayı, Avrupa dışından gelen yabancılar Türkiye'de mülteci olarak sığınma hakkı elde edememektedirler^[58].

Doktrindeki bir kesim ayrıca, geçici koruma^[59] statüsünün uluslararası hukukta var olan bir kavram olmadığını ve yeni yasa tarafından var olan duruma geçici bir çözüm olarak yaratıldığını belirtmektedir. Bununla birlikte, ulusal mevzuat bu statü ile kabul edilen yabancıların, başka herhangi bir uluslararası koruma statüsüne sahip olamayacağını belirtilerek, uluslararası hukukta varolan koruma statülerini hiçe saymaktadır. Doktrindeki bu kesim her ne kadar, bu statünün ülkeye kabul etme konusunda kolaylık tanıdığını kabul etmiş olsa da, bu statü “kabul edilenlerin daha sonra barınma, beslenme, sağlık gibi temel sorunlarının nasıl halledileceğine ilişkin çözüm önerileri üretmemektedir. Bu yüzden, düzenli kamplara kabul edilenler hariç, Suriyeli mültecilerin bugün Türkiye'nin her yerinde tamamen korumadan yoksun biçimde bulunuşları önlenememiştir”^[60].

Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye Cenevre Sözleşmesi'ne çekince koymasından dolayı, başta Suriye vatandaşları olmak üzere Avrupa dışından gelen

[57] Kutluhan BOZKURT, “Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması”, **TBB Dergisi**, 2016 (125), s. 399-401.

[58] İbidem, s. 401-402.

[59] “Geçici koruma, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara sağlanan korumayı ifade etmektedir” (Kutluhan BOZKURT, a.g.e., s. 393).

[60] Eda BOZBEYOĞLU, “Mülteciler ve İnsan Hakları”, **Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi**, 2015, 2(1), s. 74-75.

hiçbir yabancıya mülteci statüsü vermemekte ancak onlara geçici koruma hakkı tanıyabilmektedir. Dolayısıyla bu yabancılar, mültecilerin sahip olduğu haklara sahip olamamaktadırlar. Geri Kabul Anlaşmasının uygulanması için oluşturulan yol haritasında Türkiye, söz konusu çekinceyi tam üyelik halinde kaldırabileceğini söylemiştir^[61]. Bu çekinceden dolayı, Türkiye’de geçici olmaları sebebiyle söz konusu yabancıların entegrasyonunda ve sosyal yaşamlarında sorunlar yaşanmakta ve bunlar geldikleri ülkeye geri gönderilme riski ile yaşamak zorunda bırakılmaktadırlar.

Nitekim AB, Geri Kabul Anlaşması kapsamında Cenevre Sözleşmesi hükümlerine konan coğrafi sınırlandırmanın kaldırılarak tüm sığınma talebinde bulunanlara mülteci sıfatının verilmesini istemektedir. Bu çekincenin kaldırılması Türk vatandaşlarına vizesiz seyahat etme hakkı için bir şart olmakla birlikte, mültecilerin uluslararası korumadan faydalanmaları ve Türkiye’de sosyal faaliyetlere etkin bir şekilde katılmaları için gereklidir. AB’nin buradaki amacı, mültecilerin Türkiye’de kalması ve Türkiye’ye entegre olmalarıdır^[62]. Bu şekilde Geri Kabul Anlaşmasıyla Türkiye’ye gönderilen yabancılar, Türkiye’de uzun süre kalabilecekler, Avrupa’ya gitmeyecekler ve kendi ülkelerine gönderilemeyeceklerdir^[63].

[61] Sibel ÖZEL, a.g.e., s. 20.

[62] İbidem, s. 20.

[63] Bunlara ek olarak, Türkiye’de ilk başlarda Suriyeli mültecilere karşı bir hoşgörü varken, zamanla bu hoşgörü yerine dışlayıcı ve yabancı düşmanlığı niteliğindeki tepkilere bırakılmaktadır. Bu hoşgörüsüzlüğün ve dışlanmanın temelinde ilk olarak ekonomik nedenler yatmaktadır. Türkiye’deki işsizliğin ve hayat pahalılığının nedeni olarak göçmenler görülmektedir. Ayrıca suçluluk oranının artmasından dolayı kendileri sorumlu tutulmaktadır. Suriyelilere karşı takınılan bu ayrımcı tutum, beraberinde şiddeti getirmekte ve bu insanlar son zamanlarda çok sık bir şekilde ırkçı eylemlere maruz kalabilmektedir (Suriyelilerin maruz kaldığı bu eylemler ve nedenlerinin sosyolojik açıklaması için, bkz., İhsan ÇETİN, “Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların sosyal ve kültürel entegrasyonu”, **Sosyoloji Dergisi**, Yıl: 2016, Sayı 34, s. 210-215). Bu durumu TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonunun 2018 tarihli raporu da teyit etmiş ve medyanın ırkçı bir dil kullanmaktan ve nefret söylemlerinden vazgeçmesi gerektiği belirtilmiştir (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, Göç ve Uyum Raporu, s. 266-268). Buna paralel olarak Suriyeli mültecilere karşı politik karşı tepkiler de gelmeye başlamış ve çok sayıda Suriyelinin ülkesine gönderilmesi hâlihazırda tartışılmaktadır. Suriye’de savaşın hala devam ettiği dikkate alındığında, bu durum Türkiye’nin uluslararası yükümlülüklerine aykırı olacaktır.

SONUÇ

AB geri kabul anlaşmalarını imzaladığı ülkelerin vatandaşlarına vize kolaylığı/ muafiyeti sağlama taahhüdünde bulunmaktadır zira uygulamalar, vize kolaylığı veya vizesiz seyahat imkânı tanımının Avrupa'da düzensiz göçün oluşmasına neden olmadığını göstermektedir^[64]. Suriye'de çıkan içsavaştan kaçan çok sayıda kişinin Avrupa topraklarına gelmesini engellemek için, Türkiye ile geri kabul anlaşması yapmak AB için bir zorunluluk haline gelmişti. Savaştan kaçan kişileri kabul etme ve onlara sığınma hakkı verme uluslararası hukuka göre bir zorunluluk olmasına rağmen, AB geri kabul anlaşmasını bu uluslararası yükümlülüğünden kaçınmak için bir yol olarak kullanmıştır.

Yukarıda incelenen AİHM kararlarına göre, Türkiye hâlihazırda kendi topraklarında bulunan yabancıların insan onuruna uygun bir şekilde kalmasını sağlayacak imkânlarla sahip değildir. Geri Kabul Anlaşması ile Avrupa'ya giden yabancıların da Türkiye'ye geri kabülü halinde var olan insan hakları sorunu daha da ağırlaşabilecektir. 2019 tarihi itibarıyla geri gönderilen yabancı sayısının yüksek olmadığı (1 891 kişi) ve bunların çoğunun Avrupa ülkelerine yaptıkları iltica başvurularından vazgeçenler olduğu doğrudur. Ancak, Avrupa ülkelerinde iltica başvurularının yıllarca sürdüğü dikkate alındığında, bu aşamada Türkiye'ye geri kabul edilen yabancı sayısının yükseleceği tartışmasızdır^[65]. Türkiye'nin geri gönderilen yabancıları, yeterli alt yapıya, personele ve kaynağa sahip olmamasına rağmen kabul etmesi ciddi insan hakları ihlallerinin ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Bu yönüyle ve Cenevre Sözleşmesine konulan coğrafi çekince nedeniyle, Türkiye mülteciler için güvenli bir ülke olarak kabul edilememektedir^[66].

Mevzuata göre, iltica talebinde bulunanlar hakları konusunda yeminli tercümanlar aracılığıyla bilgilendirmekte ve onların adli yardımdan hızlı bir şekilde yararlanmaları sağlanmaktadır. Bununla birlikte, göçmen çocuklarının eğitimi ve okullara yerleştirilmeleri için gerekli altyapı çalışmaları devam etmekte ve toplumsal yaşama uyumlarının sağlanması için dil kursları oluşturulmaktadır. Özellikle, iltica ve bu konudaki uluslararası normlar konusunda, polisler, hâkimler, savcılar, avukatlar, sağlık personeli ve özellikle

[64] Kerem BATIR, a.g.e., s. 596.

[65] Aynı şekilde bkz., Kerem BATIR, a.g.e., s. 600.

[66] Tülay Yıldırım MAT ve Selman ÖZDAN, a.g.e., s. 47.

ilticacılarla ilgilenen personel eğitilmektedir. Ancak, Geri Kabul Anlaşması ile ortaya çıkabilecek insan hakları ihlallerinin önüne geçmek için mevzuatta varolan bu hususların uygulamada da etkin ve eksiksiz bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Bu yükümlülüklerin uygulamada yerine getirilememesi halinde, Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşmasınının 24/5 maddesi uyarınca Anlaşma'dan tek tarafı bir şekilde çekilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu çekilme, Türkiye'ye geri gönderilen yabancıların insan hakları ihlallerine maruz kalmasını ve AİHM'de mahkûm edilmesini önleyeceği gibi, Avrupa ülkelerinin de uluslararası hukuka göre sorumluluk alıp, savaştan kaçanları kabul etme ve onlara sığınma hakkı verme yükümlülüklerini de yerine getirmelerine vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Osman Doğru & Atilla Nalbant: **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi**, 2 Cilt, Avrupa Konseyi/Yargıtay, Ankara, 2012.
- David Harris, Michael O'Boyle, Ed Bates, Carla Buckley, **Law of the European Convention on Human Rights**, 2. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Frédéric Sudre vd, **Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme**, 6. baskı, Puf, Paris, 2011.
- Vincent Berger, **Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme**, 12. baskı, Sirey, Paris, 2011.

MAKALELER

- Constance GREZE, "La dignité de la personne humaine dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme", **Revue générale du droit**, Etudes et réflexions 2014, no 3, s. 1-12.
- Eda BOZBEYOĞLU, "Mülteciler ve İnsan Hakları", **Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi**, 2015, 2(1), s. 60-80.
- Işıl ÖZKAN, "Türk vatandaşlarının Avrupa ülkelerine giriş hakkı ve vize sorunu", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Özel Sayı, 2007, s. 409-446.
- İhsan ÇETİN, "Türkiye'de Suriyeli sığınmacıların sosyal ve kültürel entegrasyonu", **Sosyoloji Dergisi**, Yıl: 2016, Sayı 34, s. 197-222.
- İlke GÖÇMEN, "Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının hukuki yönden analizi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:13, No:2, 2014, s. 21-86.
- Kerem BATIR, "Avrupa Birliği'nin Geri Kabul Anlaşmaları: Türkiye İle AB Arasında İmzalanan Geri Kabul Anlaşması Çerçevesinde Hukuki Bir Değerlendirme", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2017, Cilt: 15, Sayı: 30, ss. 585-604.
- Kutluhan BOZKURT, "Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması", **TBB Dergisi**, 2016 (125), s. 387-408.

- Melih ÖZSÖZ, “Türk vatandaşlarının vizesiz Avrupa yolculuğu: Geri Kabul ve Sonrası”, **Ankara Üniversitesi Jean Monnet Kürsüsü Konferans Dizisi**, 2013-2014, s. 131-156.

- Melike AKKARACA KÖSE, “Geri Kabul Anlaşması ve Vizesiz Avrupa:Türkiye'nin Dış Politika Tercihlerini Anlamak”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, Eylül 2015, s. 195-220.

- Özlem UZUN, “Uluslararası mülteci hukuku ve Suriye sorunu”, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt: 90, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 27-35.

- Sibel ÖZEL, “Geri Kabul Anlaşması karşılığında Türk vatandaşlarının AB üyesi ülkelere vizesiz seyahat edeceği iddiasının açıklamalı yol haritası hükümleri çerçevesinde ele alınması”, **İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt: 90, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 15-27.

- Tülay Yıldırım MAT ve Selman ÖZDAN, “AB ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması'nın İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt 24, Sayı 1, Haziran 2018, s. 36-49.

AİHM KARARLAR

Esasa İlişkin Kararlar

- *S.D./Yunanistan*, n° 53541/07, 11 Haziran 2009 tarihli karar.
- *Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye*, n° 30471/08, 22 Eylül 2009 tarihli karar.
- *Tabesh/Yunanistan*, n° 8256/07, 26 Kasım 2009 tarihli karar.
- *Z.N.S./Türkiye*, n° 21896/08, 19 Ocak 2010 tarihli karar.
- *Ranjbar/Türkiye*, n° 37040/07, 13 Nisan 2010 tarihli karar.
- *Charahili/Türkiye*, n° 46605/07, 10 Nisan 2010 tarihli karar.
- *Tehrani ve diğerleri/Türkiye*, n° 32940/08, n° 41626/08, n° 43616/08, 13 Nisan 2010 tarihli karar.
- *Ahmadpour/Türkiye*, n° 12717/08, 15 Haziran 2010 tarihli karar.
- *M. B. ve diğerleri/Türkiye*, n° 36009/08, 15 Haziran 2010 tarihli karar.

*Geri Kabul Anlaşması'nın Uygulanmasının
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Değerlendirilmesi*

- *Alipour ve Hosseinzadgan/Türkiye*, n° 6909/08, n° 12792/08 ve n° 28960/08, 13 Temmuz 2010 tarihli karar.
- *Dbouba/Türkiye*, n° 15916/09, 13 Temmuz 2010 tarihli karar.
- *D.B./Türkiye*, n° 33526/08, 13 Temmuz 2010 tarihli karar.
- *A.A./Yunanistan*, n° 12186/08, 22 Temmuz 2010 tarihli karar.
- *Abdolkhani ve Karimnia/Türkiye (no 2)*, n° 50213/08, 27 Temmuz 2010 tarihli karar.
- *Kurkaev/Türkiye*, n° 10424/05, 19 Ekim 2010 tarihli karar.
- *M.S.S./Belçika ve Yunanistan*, n° 30696/09, 21 Ocak 2011 tarihli karar.
- *Moghaddas/Türkiye*, n° 46134/08, 15 Şubat 2011 tarihli karar.
- *Keshmiri/Türkiye no 2*, n° 22426/10, 17 Ocak 2012 tarihli karar.
- *Athary/Türkiye*, n° 50372/09, 11 Aralık 2012 tarihli karar.
- *Mohammed/Avusturya*, n° 2283/12, 6 Haziran 2013 tarihli karar.
- *Ghorbanov ve diğerleri/Türkiye*, n° 28127/03, 3 Kasım 2013 tarihli karar.
- *Sharifi/Avusturya*, n° 60104/08, 5 Aralık 2013 tarihli karar.
- *Asalya/Türkiye*, n° 43875/09, 15 Nisan 2014 tarihli karar.
- *Safaii/Avusturya*, n° 44689/09, 7 Mayıs 2014 tarihli karar.
- *Yarashonen/Türkiye*, n° 72710/11, 24 Haziran 2014 tarihli karar.
- *Mohammadi/Avusturya*, n° 71932/12, 3 Temmuz 2014 tarihli karar.
- *A. D. Ve diğerleri/Türkiye*, n° 22681/09, 22 Temmuz 2014 tarihli karar.
- *Aliiev/Türkiye*, n° 30518/11, 21 Ekim 2014 tarihli karar.
- *Musaev/Türkiye*, n° 72754/11, 21 Ekim 2014 tarihli karar.
- *T. ve A./Türkiye*, n° 47146/11, 21 Ekim 2014 tarihli karar.
- *Sharifi ve diğerleri/İtalya ve Yunanistan*, n° 16643/09, 21 Ekim 2014 tarihli karar.
- *Tarakhell/İsviçre*, n° 29217/12, 4 Kasım 2014 tarihli karar.
- *A.S./İsviçre*, n° 39350/13, 30 Haziran 2015 tarihli karar.
- *Bouyid/Belçika*, n° 23380/09, 28 Eylül 2015 tarihli karar.

- *Babajanov/Türkiye*, n° 49867/08, 10 Mayıs 2016 tarihli karar.
- *Alimov/Türkiye*, n° 14344/13, 6 Eylül 2016 tarihli karar.
- *Erkenov/Türkiye*, n° 18152/11, 6 Eylül 2016 tarihli karar.
- *W.D./Belçika*, n° 73548/13, 6 Eylül 2016 tarihli karar.
- *D.M.D./Romanya*, n° 23022/13, 3 Ekim 2017 tarihli karar.
- *Boudraa/Türkiye*, n° 1009/16, 28 Kasım 2017 tarihli karar.
- *Amerkhanov/Türkiye*, n° 16026/12, 5 Haziran 2018 tarihli karar.
- *Batyrkhairov/Türkiye*, n° 69929/12, 5 Haziran 2018 tarihli karar.
- *Marcello Viola/İtalya (no. 2)*, n° 77633/16, 13 Haziran 2019 tarihli karar.

Kabul Edilemezlik Kararları

- *T.I./Birleşik Krallık*, n° 43844/98, 3 Temmuz 2000 tarihli kabul edilemezlik kararı.
- *K.R.S./Birleşik Krallık*, n° 32733//08, 2 Aralık 2008 tarihli kabul edilemezlik kararı.
- *Mohammed Hussein/Hollanda ve İtalya*, n° 27725/10, 2 Nisan 2013 tarihli kabul edilemezlik kararı.
- *Abubeker/Avusturya ve İtalya*, n° 73874/11, 18 Haziran 2013 tarihli kabul edilemezlik kararı.
- *Halimi/Avusturya ve İtalya*, n° 53852/11, 18 Haziran 2013 tarihli kabul edilemezlik kararı.
- *A.M.E./Hollanda*, n° 51428/10, 13 Ocak 2015 tarihli kabul edilemezlik kararı.
- *S.M.H./Hollanda*, n° 5868/13, 17 Mayıs 2016 tarihli kabul edilemezlik kararı.
- *Sakkal ve Fares/Türkiye*, n° 52902/15, 7 Haziran 2016 tarihli kabul edilemezlik kararı.
- *N.A. ve diğerleri/Danimarka*, n° 15636/16, 28 Haziran 2016 tarihli kabul edilemezlik kararı.

- *Z. K. ve diğerleri/Türkiye*, n° 60831/15, 7 Kasım 2017 tarihli kabul edilemezlik kararı.

Kayıttan Düşme Kararları

- *Bakhtiarova ve Durmuş/Türkiye*, n° 74585/12, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Cristina/Türkiye*, n° 13907/13, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Lemghari ve Hajjaj/Türkiye*, n° 10641/12, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Muhammed/Türkiye*, n° 12778/12, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Musayev/Türkiye*, n° 20295/13, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *S.B./Türkiye*, n° 38287/11, 13 Eylül 2016 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Holmatova ve diğerleri/Türkiye*, n° 14355/13, 25 Nisan 2017 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Khasanova/Türkiye*, n° 40072/11, 25 Nisan 2017 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Ashirovi/Türkiye*, n° 81436/12, 16 Mayıs 2017 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Tanasal/Türkiye*, n° 37920/11, 16 Mayıs 2017 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Viskhadziev/Türkiye*, n° 34112/12, 16 Mayıs 2017 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *Rahmanova/Türkiye*, n° 6144/15, 28 Mayıs 2018 tarihli kayıttan düşme kararı.

- *R.M./Türkiye*, n° 62450/11, 2 Nisan 2019 tarihli kayıttan düşme kararı.

AB ADALET DİVANI KARARLARI

- *N. S. ve diğerleri*, n° C-411/10 ve n° C-493/10, 21 Aralık 2011 tarihli karar

RAPORLAR

- Avrupa Birliği Bakanlığı, “Türkiye-AB vize muafiyeti süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları”, Ankara, 2013, s. 1-23 (https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf).

- İnsan Hakları İzleme Komitesi, “‘Geleceğimi Hayal Etmeye Çalıştığımda Hiçbir Şey Göremiyorum’: Türkiye’deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller”, 2015, s. 8-58 (https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1115tu_web.pdf).

- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, Göç ve Uyum Raporu, 2018, 6-280 (https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf).

- Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü, “2017 yılı göç istatistik raporu”, Temmuz 2017, 1-21 (https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/38492657_2017-yili-goc-istatistik-raporu-ocak-2018.pdf).

- Uluslararası Af Örgütü, “Güvenli olmayan sığınak Türkiye’de sığınmacılar ve mülteciler etkili korumaya erişemiyor”, 2016, Londra, s. 3 ve 35 (<https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4438252016TURKISH.pdf>).

